

OBEČNÁ, VÝVOJOVÁ, SOCIÁLNÍ a ZDRAVOTNICKÁ PSYCHOLOGIE

RNDr. Eva KOČOVSKÁ, PhD

VŠZ

Odborný Asistent, Poradenská Psychologie

Duškova 7, 150 00 Praha 5

kocovska@vszdrav.cz

Research Associate

Gillberg Neuropsychiatry Centre
University of Gothenburg, Sweden

Honorary Senior Research Fellow

Queen Mary University of London
E-mail: e.kocovska@qmul.ac.uk

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

Proces organizace a interpretace sensorických informací - podstatou tohoto procesu je odhalování **smysluplných celků** v chaotických sensorických informacích, které neustále probíhá v lidské mysli. *Neuropsychologie* – studuje zpracovávání smyslových dat v lidském mozku – *percepce podnětů a jejich zpracování má neurofyzilogický základ.*

TEORIE PERCEPCE

Percepce jako *duševní proces*
– 2 hlavní teorie vnímání:

1. Konstruktivní percepce –
konstruktivní mentální děj –
ovlivněn dřívějšími
zkušenostmi (učním) a
dalšími kognitivními procesy.

George Berkeley - 1709 při
vnímání *nevědomě*
využíváme předchozí
zkušenosti (např.
perspektivu) (Plháková,
2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

Konstruktivní percepce

Herman von Helmholtz – dotváření sensorických informací v lidském mysli *nevědomé usuzování*.

Irwin Rock – *teorie konstruktivní percepce* - na tvorbě vjemů se podílí i inteligence, myšlení i učení = inteligentní vnímání (Logic of perception, 1983).

2. Přímé vnímání

James Gibson (1904-1979) – **ekologická teorie vnímání** – vrozené aspekty a využívání informací z přirozeného přírodního prostředí. Většina informací, které potřebujeme pro přesné vnímání, je součástí podnětů jako takových a je pro naše smysly přímo dostupná (např. pro vzdálenost - **gradient** neboli **spád struktury** (*texture gradient*)).

Přímé vnímání – empirické ověřování teorií vnímání

Z vývojové psychologie – děti vybaveny určitými vrozenými percepčními dispozicemi, nervovými strukturami, ale předpokladem jejich plného rozvoje = raná sensorická stimulace, manipulace s předměty a pohyb v prostoru (prvních měsících) – nezbytnými podmínkami vývoje vnímání (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

ORGANIZACE PERCEPČNÍHO POLE

Tvarová gestalt psychologie – M. Wertheimer – **tvarové zákony/principy** či **zákony organizace**: univerzální tendence seskupovat vnímané podněty do určitých celků – celek vtiskuje svůj ráz částem (jako gravitace „organizuje“ planety do podoby sluneční soustavy) - uplatňují se u všech smyslových modalit.

Zákony organizace percepčního pole

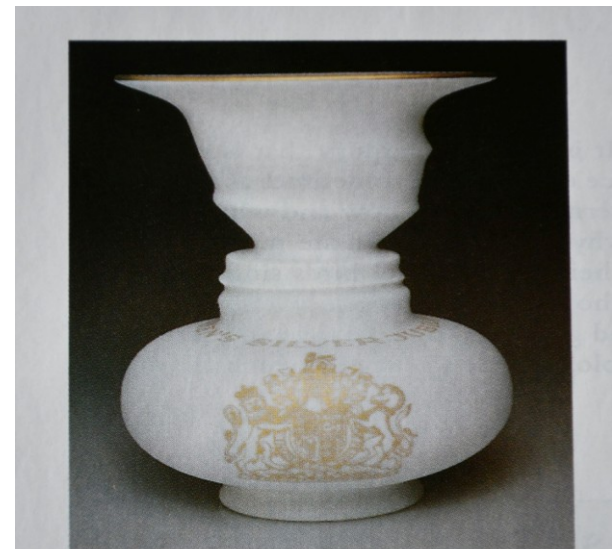
- 1. Krok vnímání

Centrace = soustředění se na jednu část vjemového pole - **figuru/předmět** vnímání.

Pozadí = všechny ostatní předměty (sólo na housle/pozadí = produkce orchestru).

U *reverzibilních figur* – střídání figury a pozadí:
Rubinova figura, Nekerova krychle.

Kamufláž – splynutí figury s pozadím
(Plháková, 2020).

1.1 Reversible figure Photograph of a vase celebrating the twenty-fifth year of the reign of Queen Elizabeth in 1977. Depending on how the picture is perceptually organized, we see either the vase or the profile of Queen Elizabeth and Prince Philip. (Courtesy of Kaiser Porcelain Ltd.)

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

ORGANIZACE PERCEPČNÍHO POLE

Zákony organizace percepčního pole – výstižně charakterizují mnohé principy percepční organizace, ale jsou spíše popisné než vysvětlující:

- **Pregnantnosti** = tendence k dobrému tvaru, k pregnantnosti, přesnosti, jistotě - psychika neúplné sensorické informace doplňuje, aby vznikly úplné a celistvé vjemy.
- **Proximity (blízkosti)** = jako tvar vnímáme ty prvky percepčního pole, které se nacházejí blízko sebe.
- **Kontinuity (návaznosti)** = zákon dobré křivky – tendence organizovat do souvislých linií – subjektivní kontury.
- **Podobnosti** = tendence přiřazovat k sobě podobné objekty a vnímat je jako celky.
- **Společného osudu** = jako figuru vnímáme podněty, které se současně mění či pohybují v určitém směru (např. proud vozidel v jednom směru).
- **Uzavřenosti** = vnímáme jako celek to, co je ohraničeno uzavřenými konturami (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

Detektory rysů v mozkové kůře

David H. Hubel a Torsten N Wiesel – 1981 Nobel prize - objasnili jak mozkové neurony organizují senzorickou zkušenost — mapování receptivního pole korových buněk spojených s určitými oblastmi sítnice. **Receptivní pole** = ta oblast zrakového pole, v níž se nachází podnět, který evokuje nervový vzruch.

Detektory rysů v mozkové kůře = 3 typy korových buněk – reagují na různé vizuální podněty:

Jednoduché buňky

Komplexní buňky

Hyperkomplexní buňky

Mozek reaguje výběrově – teorie přenosu obrazu ze sítnice bod za bodem byla vyvrácena (tj. gestaltické principy). **Obraz předmětů se utváří teprve v mozku,** respektive **vědomí!** Disponujeme **nervovými strukturami** senzitivními vůči komplexním tvarovým vzorcům. Např. *novorozenci upřednostňují lidské tváře* před jinými vizuálními podněty – **René Spitz a Wolf 1940** (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

ROZPOZNÁVÁNÍ = 2.krok vnímání

= **pochopení významu percipovaných objektů a jejich pojmenování.**

Zkoumání mentálních procesů, které se podílejí na rozpoznávání patří k nejobtížnějším tématům psychologie – několik teorií:

Transpozice – Christian von Ehrenfels (1859-1932) – schopnost rozpoznat určitý smysluplný percepční celek v různých formách (kruh na tabuli, na papíře, v písku apod. a nezávisle na velikosti nebo melodie v různých tóninách a na různé nástroje).

Analýza rysů – 36 základních geonů - nepotvrzeno

Analyticko-syntetické teorie – proces postupující zdola-nahoru (bottom-up process).

Nepotvrzeno, spíše **konekcionistické modely** = vnímání je výsledkem paralelního zpracování informací. Mozek sensorická data dotváří a kompletuje (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

ROZPOZNÁVÁNÍ = 2. krok vnímání

Vnímání jako psychický proces

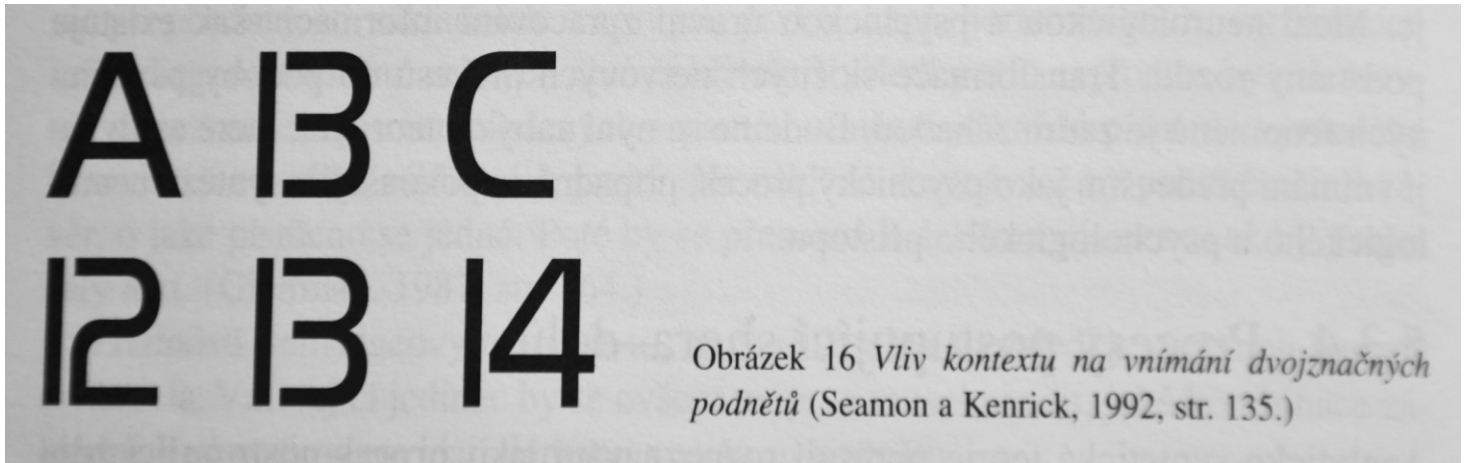
Procesy postupující shora-dolů (*top-down processes*)

- se uplatňují v kombinaci s procesy zdola-nahoru. Percepce je ovlivněna i komplikovanými vnitřními znalostmi, zkušenostmi a očekáváními.
- Začínají u celostních mentálních reprezentací různých objektů uložených v paměti.

Vliv kontextu na percepci – percepční očekávání (hlasatelka v TV a na sjezdovce).

Efekt nadřazenosti slov – ***Reicher-Wheeler efekt*** = písmena rozpoznáme snadněji jsou-li začleněna do slov.

Percepční kontext napomáhá určit **význam nejasných nebo dvojznačných podnětů** (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

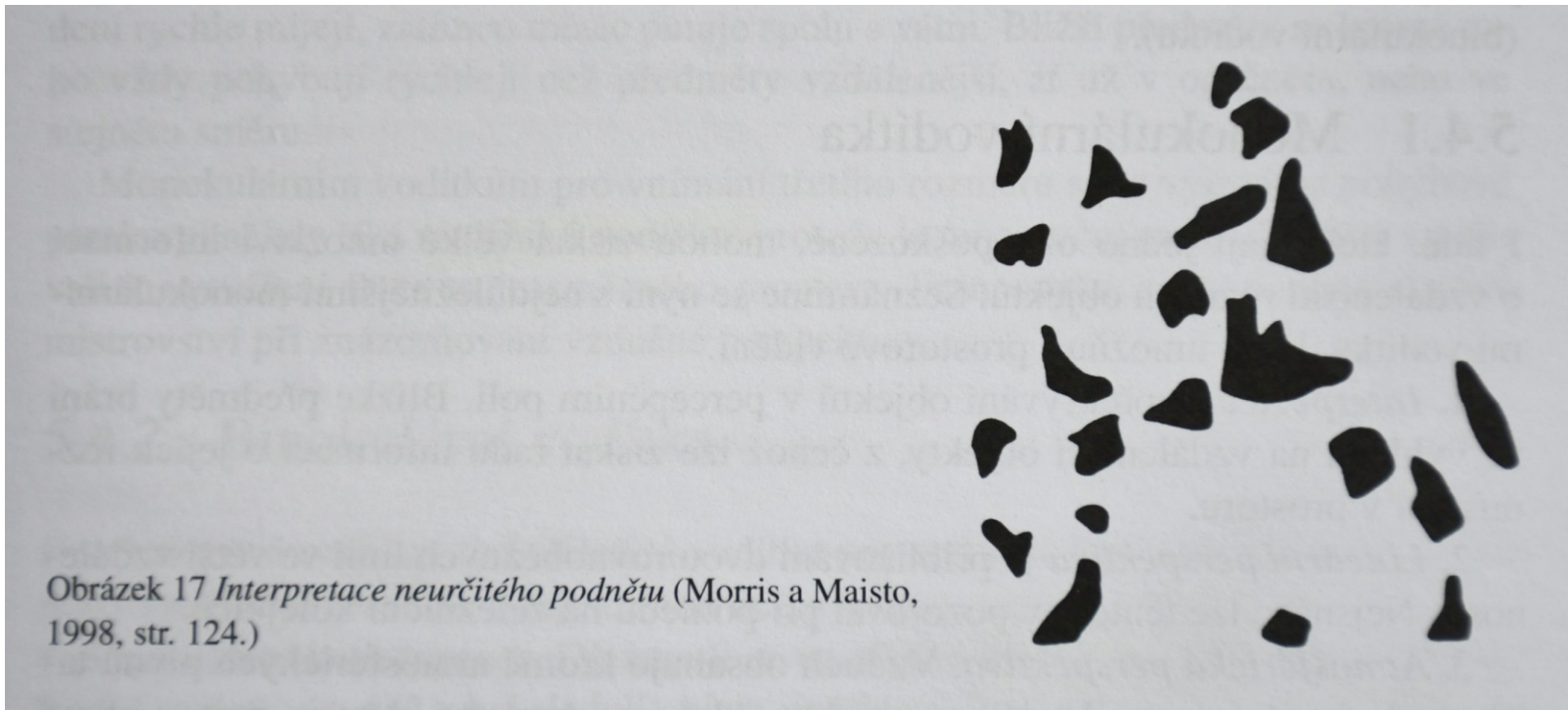
Procesy postupující shora-dolů

Vnímání jako řešení problému – kognitivní psychologie chápe rozpoznávání objektů jako *řešení percepčních problémů* a využívá vzájemnou interakci procesů shora-dolů a zdola-nahoru – ověřování určité „percepční hypotézy“ (Rock, 1983).

Nejprve shluk skvrn, posléze jezdec na koni (viz obrázek).

Bez procesů zdola-nahoru – pouze naše vnitřní obrazy – halucinace

Bez procesů shora-dolů – nemožnost pochopení sensorických podnětů (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

PROSTOROVÉ VIDĚNÍ

Monokulární vodítka = zprostředkovány jediným okem

Malířská vodítka úspěšně využívána renesančními malíři k vytváření iluze trojrozměrného prostoru.

1. Interpozice = překrývání

2. Lineární perspektiva = přibližování dvou rovnoběžných linií ve větší vzdálenosti

3. Atmosférická perspektiva = „znečištění ovzduší zhoršuje vidění vzdálenějších objektů

4. Relativní velikost = menší vzdálenější

5. Relativní výška (výška umístění) = výš umístěný vnímáme jako vzdálenější

6. Gradient/spád struktury = plynulé změny vnímané členitosti povrchu (pilot se při přistání orientuje podle rychle se měnící zrnitosti přistávací plochy)

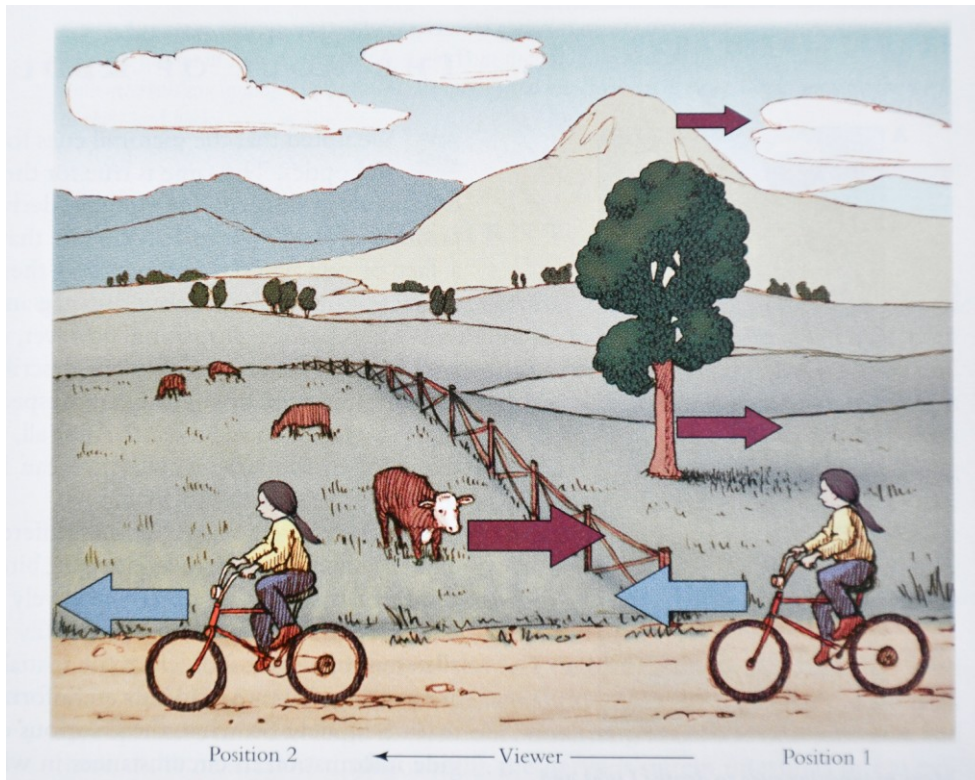
(Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

PROSTOROVÉ VIDĚNÍ

Monokulární vodítka = zprostředkovány jediným okem

7. Pohybová paralaxa = při jízdě dopravním prostředkem se bližší předměty zdánlivě pohybují v opačném směru a rychleji než vzdálenější (Plháková, 2020).

6.7 Motion parallax As the bicyclist moves forward, her position changes relative to stationary objects in her environment. As a result, these objects are displaced (and therefore seem to move) relative to her and each other. The rate of displacement is indicated by the dark red arrows: The thicker these arrows, the more quickly the objects seem to move. The direction of the observer's movement is indicated by the blue arrow. (For simplicity's sake, we assume that, as the bicyclist moves forward, she keeps her eyes fixed on the horizon.)

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

Organizace a interpretace sensorických informací

PROSTOROVÉ VIDĚNÍ

Binokulární vodítka

Konvergence – sbíhavé pohyby očních svalů při pohledu na velmi blízké předměty

Disparita = vzdálenost mezi očima (průměrně 6,5cm) – každé oko vnímá zorné pole z jiného úhlu – *stereoskopické/prostorové vidění* = plastické vnímání hloubky. Po úrazu mozku nebo pod vlivem alkoholu – *dvojitě vidění /diplopie*).

VNÍMÁNÍ POHYBU

-Skutečného

-Zdánlivého

(Plháková, 2020).

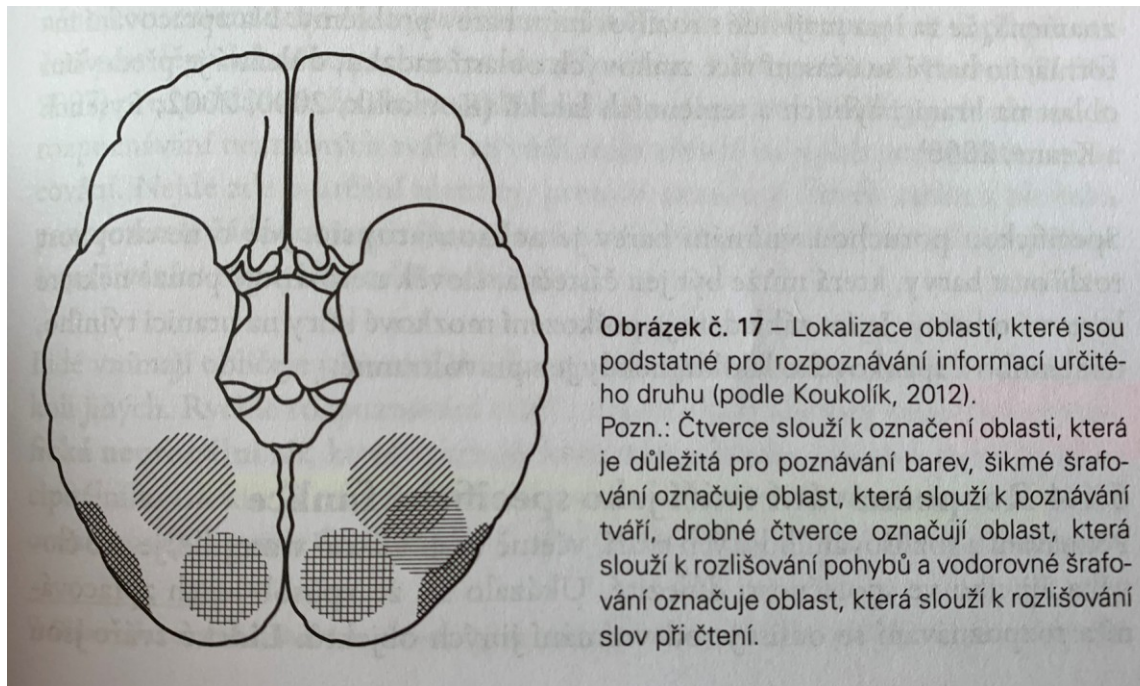
VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

PROSTOROVÉ VIDĚNÍ

VNÍMÁNÍ POHYBU

-**Skutečného:** Na vnímání reálného pohybu se podílejí **vrozené neurologické procesy** = existence neuronů určená pro vnímání pohybu Hubel a Wiesel – výzkumy receptivních polí.

Vnímání biologického pohybu – hadice v trávě – biologická evoluce nás vybavila speciálními mechanismy k vnímání pohybu živých tvorů – senzorický proces spíše než percepční – schopnost reagovat rychle – *sebezáchovný význam* (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

PROSTOROVÉ VIDĚNÍ

VNÍMÁNÍ POHYBU

- Zdánlivého:

Stroboskopický = prezentace dvou zrakových podnětů v rychlém časovém sledu za sebou (30-200 milisekund) – Max Wertheimer 1910 – stroboskopí-fenomén. Mnoho technologických aplikací – např. neony, filmové umění (frekvence 24 rámečků/sekundu) atd.

Indukovaný = není k dispozici žádný vztažný bod a vzniká dojem, že se pohybuje malý předmět – měsíc/mraky nebo náš vlak stojí, vedlejší se rozjede, nám se zdá, že se rozjel náš vlak.

Autokinetická iluze = pozorujeme malý zdroj světla v tmavé místnosti a po chvíli máme dojem, že se světlo pohybuje – mozek interpretuje oční pohyby jako přesuny percipovaného objektu (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

STÁLOST – KONSTATNTNOST VNÍMÁNÍ

= percepční schopnost zajištěna vrozenými nervovými procesy i učením a zajišťuje stálost objektů bez ohledu na proměnných informacích **proximálních stimulačce.**

Stálost tvaru – neměnná z jakéhokoliv úhlu, libovolné vzdálenosti, při různé intenzitě osvětlení apod.

-barvy

-jasu

- **velikosti**: *Berkeley*: percipovaná velikost objektu=násobku jeho vnímané vzdálenosti a velikosti sítnicového obrazu.

Helmholtz: vnímání velikosti = výsledkem dlouhodobé zkušenosti (děti-chybují) (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

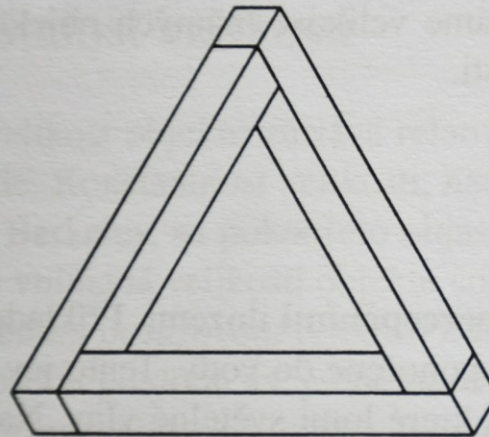
PERCEPČNÍ ILUZE

Fyzikální iluze – hůl ve vodě (voda=prizma, které lomí světelné vlny).

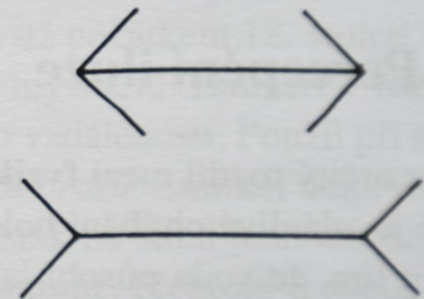
Percepční iluze – zkreslené vjemy, které jsou výslednicí vnitřních nervových a psychických procesů – vznikají bezděčně, nezávisle na naší vůli a přetrvávají i po přijetí informace o skutečném stavu.

Penrose – podivný trojúhelník = „trojrozměrný“

Muller-Lyerova iluze – horní úsečka „kratší“ (hypotéza „tesařského světa“ – průmyslové společnosti – pravé úhly, přírodní národy více zaoblené tvary). Rozdíly zakódovány v nervovém systému, ale utvářejí se na základě sensorické stimulace (Plháková, 2020).

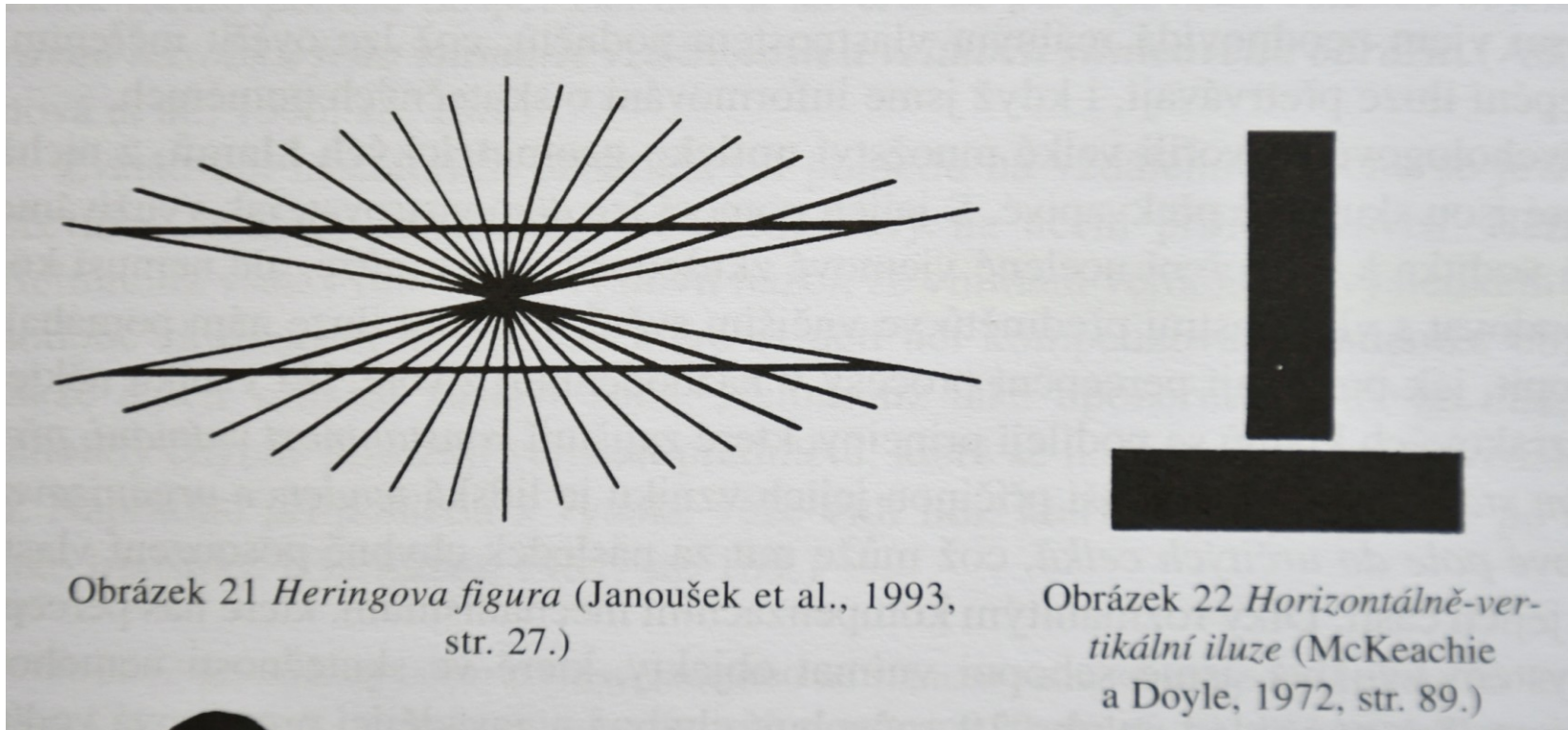
Obrázek 19 Neskutečný trojúhelník Penroseových
(Janoušek et al., 1993, str. 32.)

Obrázek 20 Müller-Lyerova iluze
(McKeachie a Doyle, 1972, str. 89.)

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

PERCEPČNÍ ILUZE

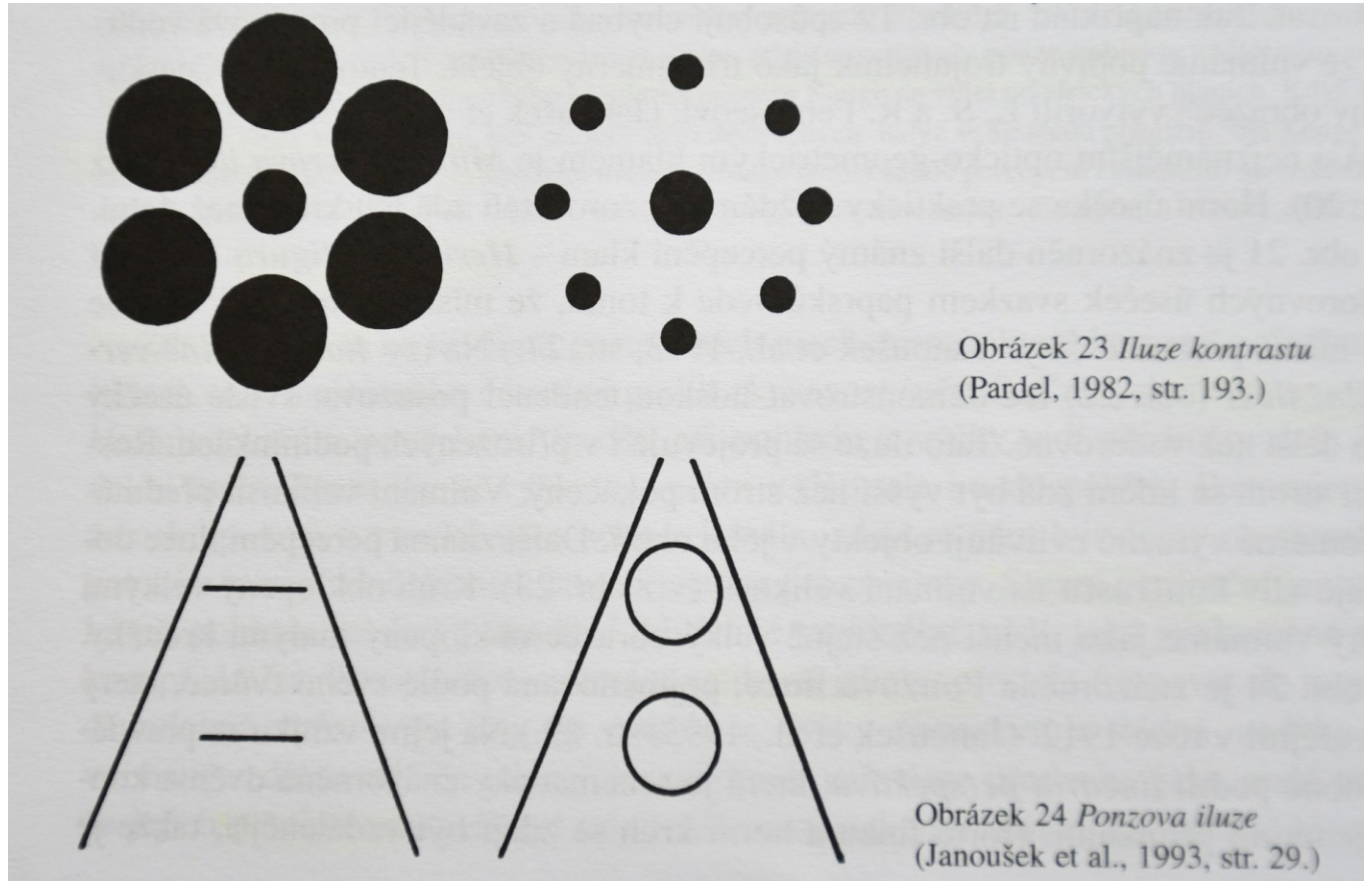

Heringova figura - 2 mírně prohnuté čáry

Horizontálně-vertikální iluze – svislá „delší“ (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

PERCEPČNÍ ILUZE

Vliv kontrastu – velké tečky = menší kruh

Ponzova iluze – díky lineární perspektivě – horní linka a horní kruh „vzdálenější“

Iluze měsíce – blíže k horizontu = „větší“ – Rock: horizont se nám zdá být mnohem vzdálenější než obloha nad hlavou (Plhánková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

INDIVIDUÁLNÍ ROZDÍLY VE VNÍMÁNÍ

Každý člověk vnímá svět jedinečným, osobitým způsobem vlivem rozdílů v sociálních zkušenostech a v individuální psychické organizaci/osobnosti.

Percepční očekávání:

PARIS

IN THE

THE SPRING

Člověk se při četbě řídí především významem textu.

Kognitivní styl

Lidé závislí na poli: prostředí jako **celek**

Lidé nezávislí na poli: vnímají **prvky** okolního prostředí jako zřetelně **oddělené** a všímají si jejich **charakteristických rysů**.

Vyostřování (sharpeners) – uhlazování (leverers): někdo má tendenci přehlížet drobné rozdíly, jiní je naopak zvýrazňují (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

C.G. Jung – rozdíl ve vnímání okolního světa – 4 základní psychické funkce:

Myšlení, cítění, intuice a vnímání – poslední 2 = iracionální funkce- obcházejí rozum, nepracují s úsudky, pouze s vjemy, aniž by je hodnotily nebo jim dávaly smysl.

Percepční typ – bude si pamatovat historickou událost ve všech detailech, nebude ale postihovat souvislosti, do nichž je zařazena.

Intuitivní typ – přejde jednotlivosti, ale bude ihned bez námahy chápat vnitřní smysl dění.

Jedinec s rozvinutou vědomou funkcí vnímání má obvykle velmi chabou intuici.

PRIMING – VLIV PŘEDBĚŽNÝCH PODNĚTŮ NA VNÍMÁNÍ

Nevědomý sémantický priming

Nevědomé afektivní preference

PRIMING – VLIV PŘEDBĚŽNÝCH PODNĚTŮ NA VNÍMÁNÍ

Nevědomý sémantický priming

Nevědomé afektivní preference (Plháková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

Motivace

Vzájemný vztah percepce a motivace – silné vnitřní pohnutky vnímání poměrně výrazně ovlivňují:

Bruner a Goodman 1947 – sociální hodnota předmětu ovlivňuje vnímání jeho velikosti = chudé děti – větší mince.

MacClelland a Atkinson – vliv hladu, „vnímali“ podněty vztahující se k příjmu potravy i když sledovali pouze světelné záblesky.

Osobnost jako celek – do nejasných percepčních podnětů lidé promítají/ projikují některé aspekty svého vnitřního psychického dění.

Projekce v psychoanalýze = obranný mechanismus proti úzkosti subjektivně nepřijatelné psychické obsahy či pohnutky připisuje někomu jinému a mimo psychoanalýzu v širším psychologickém pojetí i na objekty vnějšího světa = **externalizace** (přenášení něčeho zevnitř ven) – totožná s **procesy shora-dolů**.

Roschachův test – projektivní metody.

Halucinace – vjemy bez vnější příčiny, pouze naše vnitřní obrazy, zvuky (Plháčková, 2020).

VNÍMÁNÍ - PERCEPTION

Percepční obrana – očekávání nepříjemných podnětů

Stadium **popření** a stažení se do izolace = ochrana a psychické vyrovnávání se např. s terminálním onemocněním. Popření reálných událostí – úmrtí partnera – závažnou poruchou testování reality = psychotické onemocnění.

Vliv předběžných podnětů na vnímání „priming“

Podprahové sublimální podněty – předběžné stimuly – ovlivňují následné vjemy - vliv na lidské chování (**A. Marcel**).

Nevědomý sémantický priming (podbarvení, podmalování)

Předběžné slovo – posléze cílové slovo – smysluplné či nikoliv?

Pokud významově shodné – **rychlejší rozhodování** (Marcel, 1983).

Nevědomé afektivní preference

Podprahové vnímání **ovlivňuje sympatie** k určitým objektům – efekt pouhého vystavení (*mere exposure effect*) **Zajonc, 1980** (Plháková, 2020).

UČENÍ - LEARNING

UČENÍ

= **veškeré behaviorální a mentální změny, které jsou důsledkem životních zkušeností.**

= proces, jehož výsledkem je získání nových poznatků či rozvoj dovedností, případně trvalejší změna v oblasti prožívání, uvažování nebo chování.

Vyplývá z opakování určité činnosti, z působení dřívější zkušenosti nebo ze způsobu jejího chápání. V učení se odráží provázanost lidské psychiky s vnějšími vlivy, interakce mezi organismem a prostředím. *Předpokladem učení je fungující paměť a efektivita učení souvisí též s výší intelektu.*

= **základem rozvoje psychických funkcí**

přispívá k lepší orientaci i adaptaci (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

UČENÍ - LEARNING

A. Učení explicitní = vědomé = selektivní = asociační

B. Učení implicitní = neuvědomované, automatické, evolučně starší, *geneticky naprogramované* – reflexy, instinkty.

=méně variabilní a závisí na inteligenci pouze minimálně

– **neasociační** (=nezahrnuje spojení více podnětů) – **priming** (neuvědomovaný dílčí podnět ovlivňující budoucí uvažování), **senzibilace** (zcitlivění), **habituační** (přivykání), **imprintace** (vtiskování – učení se mateřského jazyka), explorační chování.

Implicitní učení není zcela autonomní a nezávislé na explicitním a obě varianty se mohou ovlivňovat a mnohdy probíhají paralelně.

Implicitní mechanismus se může uplatnit i při **asociačním učení** – např. **klasické pavlovovské podmiňování**, které na základě 2 podnětů vyvolá podmíněnou reakci (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

UČENÍ - LEARNING

ASOCIAČNÍ UČENÍ = základní varianta

Založeno na **spojení** např. **2 podnětů** nebo **podnětu a reakce**. Podílí se na něm různé kognitivní procesy – pozornost, paměť, vnímání a myšlení.

Vztah mezi signálním podnětem a následným děním – kauzální (následky alkoholu) nebo anticipační (nevstupovat do vozovky, blíží-li se auto) nebo iracionální (fobie).

Základní variantou asociačního učení = podmiňování:

Klasické a Operantní – mohou ovlivnit lidské prožívání, chování a uvažování.

V obou případech je z hlediska efektu učení rozhodujícím činitelem zpevnění daného spojení 2 podnětů nebo reakce a jejího účinku.

Zpevnění funguje dvěma způsoby – **pozitivně = odměna** – posiluje efekt učení nebo **negativně = trest** – nepříjemný zážitek vede k eliminaci určité reakce (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

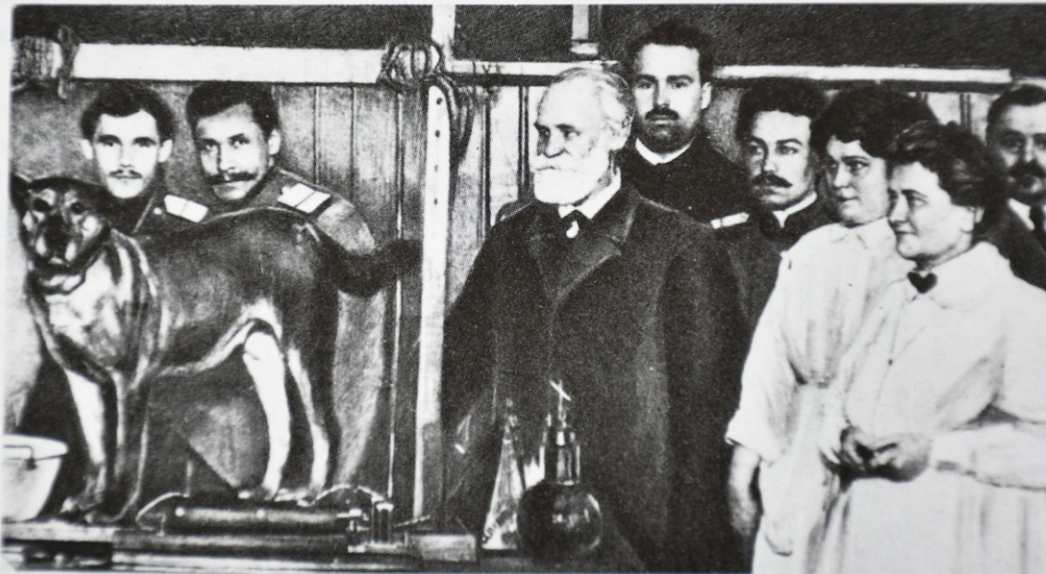
UČENÍ - LEARNING

ASOCIAČNÍ UČENÍ - základní varianta - Klasické podmiňování:

Funguje na základě **spojení 2 podnětů**, z nichž jeden získává v důsledku toho nový význam.

Mechanismy klasického podmiňování objevil na přelomu 19. a 20. století ruský fyziolog **Ivan Petrovič Pavlov (1849-1936)** ve své petrohradské laboratoři, kde studoval trávicí procesy. Psům byl chirurgicky implantován vývod slinných žláz, jímž byly sliny odčerpávány do nádobky (Plháková, 2020).

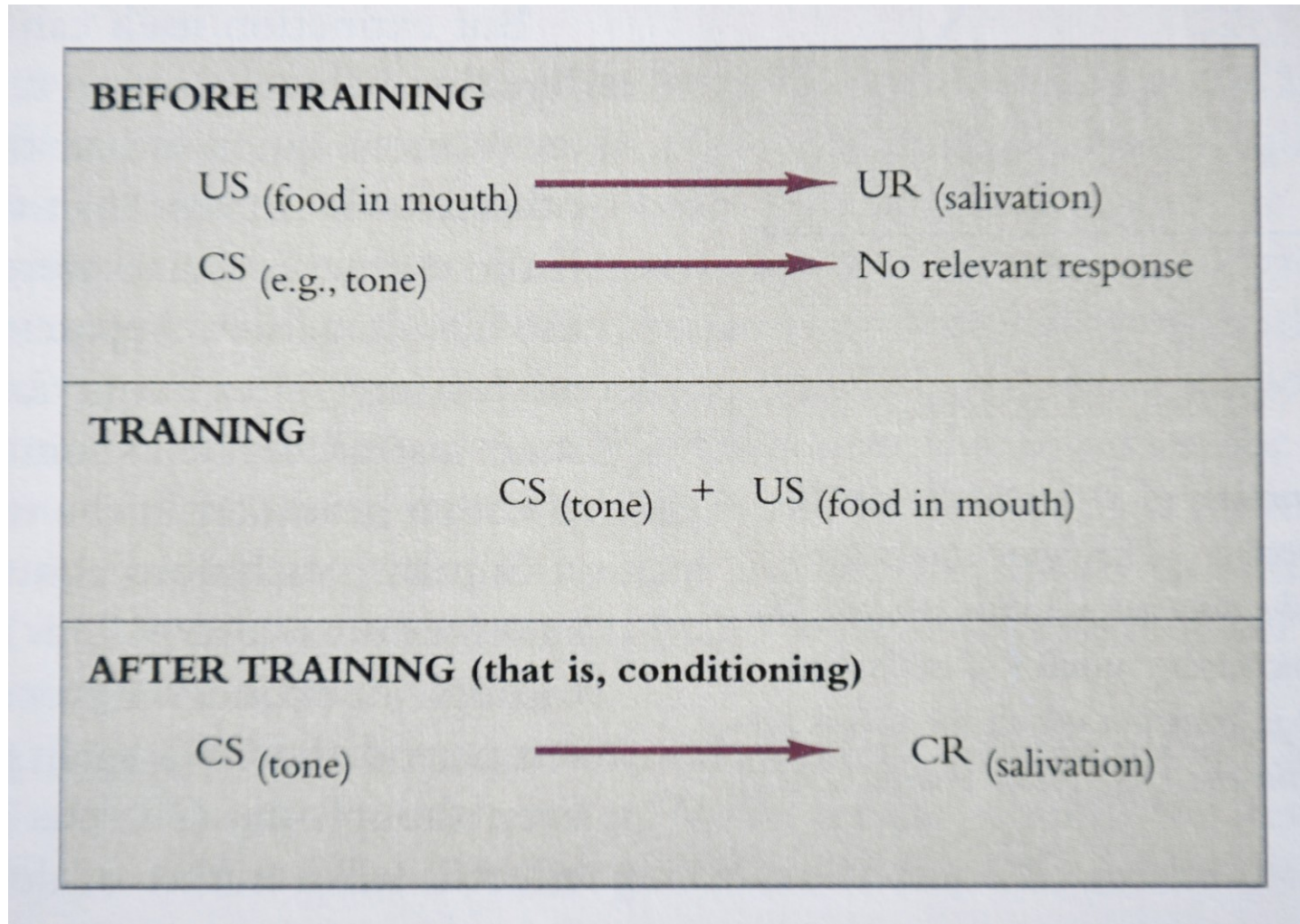
Ivan Petrovich Pavlov in his laboratory, with some colleagues and best friend (Courtesy of The Bettman Archive)

UČENÍ - LEARNING

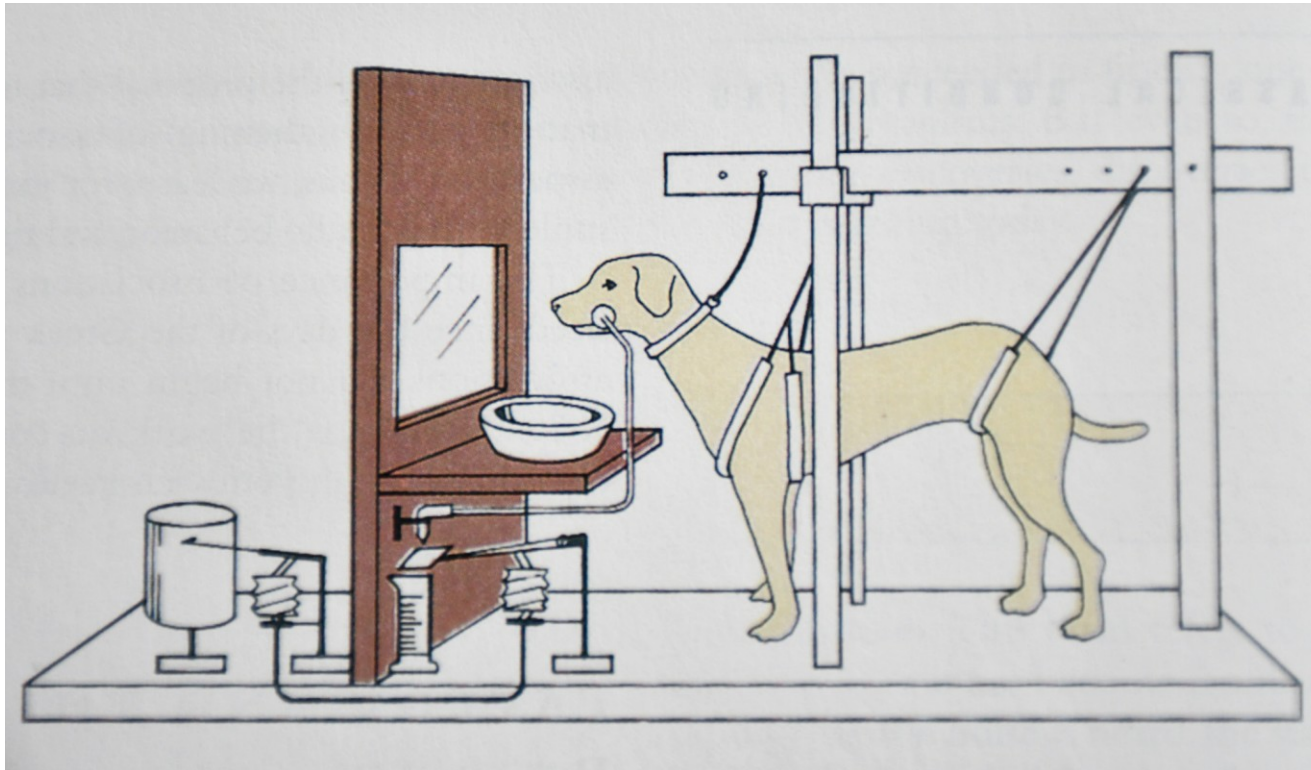
ASOCIAČNÍ UČENÍ - základní varianta - **Klasické podmiňování:**

Funguje na základě **spojení 2 podnětů**, z nichž jeden získává v důsledku toho nový význam (Plháčková, 2020).

UČENÍ - LEARNING

ASOCIAČNÍ UČENÍ - základní varianta - Klasické podmiňování:

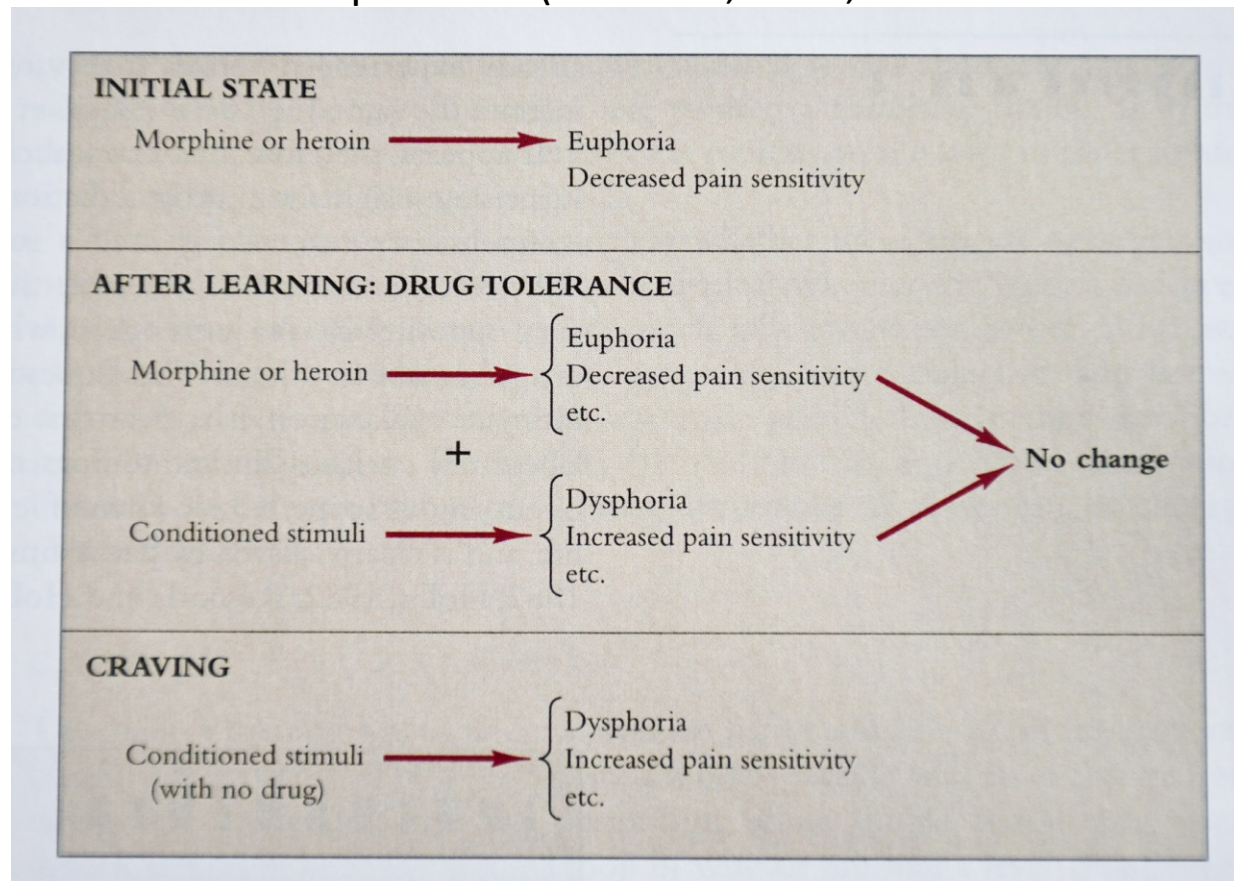
Experimentátor psům těsně před krměním rozsvěcel žárovku (zvuk zvonku, píšťaly, telefonu či rytmické dotyky na kůži atd.) a teprve pak je nakrmil. Po několikerém opakování začali psy reagovat sliněním již na rozsvícení žárovky, které signalizovalo, že dostanou potravu. Slinění je vrozená reakce, tu se nemuseli psy učit (Plháková, 2020).

UČENÍ - LEARNING

Klasické podmiňování u lidí

Nevytvářejí se nové formy chování, ale vrozené reakce jsou vyvolány novým, původně neutrálním podnětem. Tento typ učení se projevuje v celé živočišné říši a významně ovlivňuje též lidské chování a prožívání (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

Vznik drogových závislostí
= velmi složitý proces,
který lze částečně vysvětlit
mechanismy klasického
podmiňování.

UČENÍ - LEARNING

Při klasickém podmiňování vznikají *asociace mezi neutrálním podnětem, který původně žádnou reakci nevyvolával, a podnětem, který příslušnou odezvu vyvolá.*

Nepodmíněný stimulus/podnět – evokuje vrozenou reakci bez předchozího učení (*maso*).

Nepodmíněná reakce (reflex) – nenaučená vrozená odezva na nepodmíněný podnět (*slinění*).

Podmíněný stimulus /podnět = *původně neutrální stimul (světlo, zvonění), který během podmiňování získává schopnost vyvolávat vrozenou, nenaučenou reakci (slinění).*

Podmíněná reakce/reflex = původně nepodmíněná reakce (*slinění*), kterou vyvolal podmíněný podnět (rozsvícení žárovky).

Připomeneme si využití klasického podmiňování behavioristy v USA – např.

J. Watson – experiment s chlapcem Albertem, při kterém došlo ke **generalizaci** (zobecnování) – bílá krysa byla nahrazena plyšovou hračkou a nakonec se Albert bál i bílých vousů Santa Klause (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

UČENÍ-LEARNING

Neutrální stimulus: králík - bílá krysa

Nepodmíněný stimulus: hlučná rána

Nepodmíněná reakce/reflex: pláč

Podmíněný stimulus: králík - bílá krysa

Podmíněná reakce/reflex: pláč

UČENÍ-LEARNING

Behaviorismus

V první polovině 20. století americký behaviorismus – studoval pouze objektivně pozorovatelná fakta a využíval klasického podmiňování - **J.R. Watson, B. Skinner**.

Little Albert pokusy demonstrují, jak lze využít klasický podmíněný reflex k vyvinutí podmíněného emocionálního reflexu – eticky kontroverzní!

UČENÍ - LEARNING

Operantní – instrumentální - podmiňování

= Druh učení, při kterém pozitivní či negativní důsledky určitého chování vedou ke změně pravděpodobnosti jeho dalšího výskytu.

Klasické podmiňování = pasivní, základem operantního podmiňování je aktivní hledání žádoucí varianty – jde o učení pokusem a omylem.

Edward L. Thorndike (1874-1949) zákon efektu:

Akty chování, které v určité situaci vedou k uspokojení, se v ní později vyskytnou s větší pravděpodobností než akty chování, které k uspokojení nevedou, (vytváření asociací – např pedál na podlaze a reakce s pozitivními důsledky) (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

UČENÍ - LEARNING

Operantní (instrumentální) podmiňování

= Druh učení, při kterém pozitivní či negativní důsledky určitého chování vedou ke změně pravděpodobnosti jeho dalšího výskytu.

Burrhus F. Skinner (1904-1990)– operanty

= spontánní akty chování, které mohou mít kladné či záporné důsledky.

Operantní podmiňování = druh učení, při kterém se mění pravděpodobnost budoucího výskytu aktů chování/operantů na základě jejich důsledků.

Dva obecné důsledky: *posílení/zpevnění a trest* = záporný důsledek (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

4.14 *Conditioned reinforcement in chimpanzees* Chimpanzee using a token to obtain food after working to obtain tokens. (Courtesy Yerkes Regional Primate Research Center of Emory University)

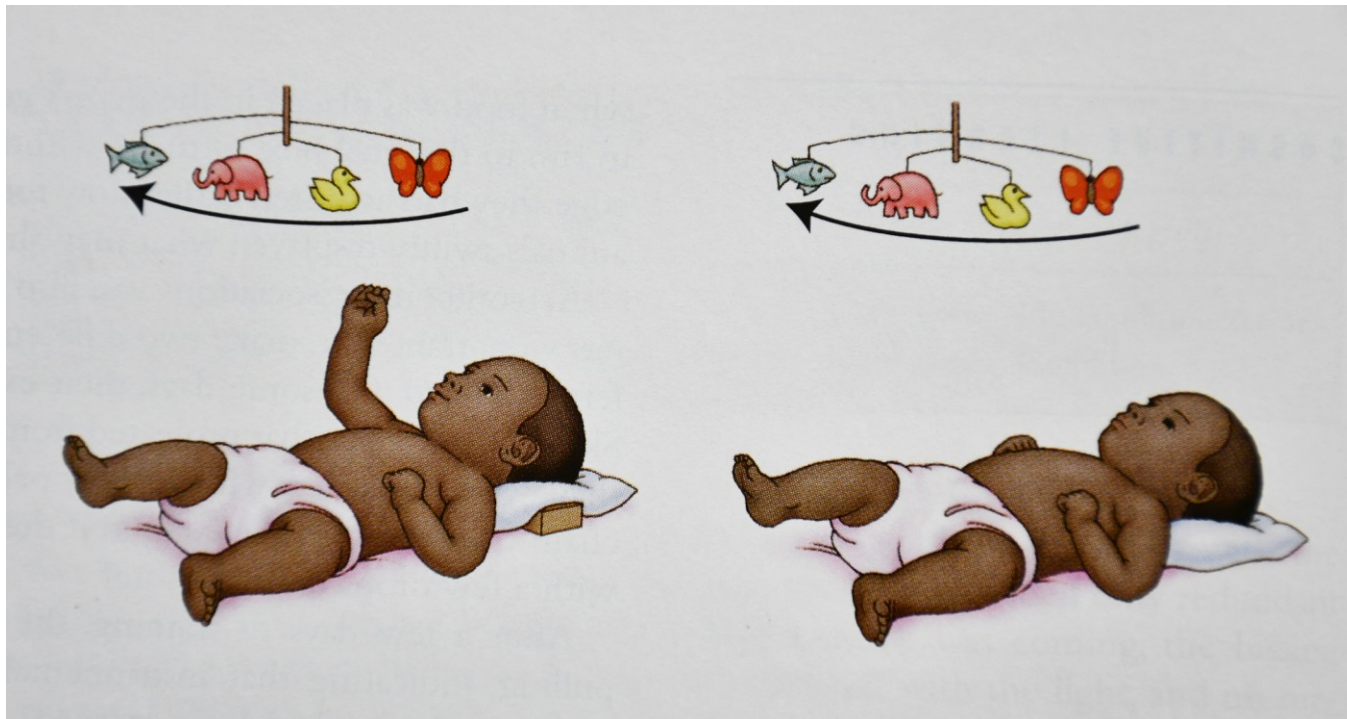
UČENÍ - LEARNING

Operantní (instrumentální) podmiňování

= **posílení** či **oslabení tendence k určitému způsobu chování** na základě jeho důsledků – zafixování účelného chování – *v reálném životě*: ve výchově, k řešení nepříjemných situací, opakování toho, co se v minulosti osvědčilo (latentní učení),

Pokud opakované pokusy nevedou k žádoucímu efektu – **naučená bezmocnost**

Viz obrázek: pokud má dítě možnost manipulovat hračkou – usmívá se, pokud ne – přestane se usmívat (domácí násilí) (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

UČENÍ - LEARNING

Operantní (instrumentální) podmiňování

Paradoxní skutečnost: stereotypní stimulace vede postupně k přesycení

Učení – základ kognitivního vývoje

Slouží k rozvoji poznávacích schopností a dovedností, získávání poznatků všeho druhu, pochopení souvislostí a vztahů (variabilita příčin a následků), odvození či osvojení obecně platného pravidla i k osvojování způsobů, jak získané poznatky zpracovávat (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

UČENÍ - LEARNING

Teorie Sociálního Učení

- Získávání poznatků a zkušeností v rámci interakce s jinými lidmi

Bandura (1977) – subjektivní přesvědčení o vlastní zdatnosti (*self-efficacy*).

Rotter (1966): lidé s vnitřním místem řízení (*internal locus of control*) – věří, že mají svůj život ve svých rukou a lidé s vnějším místem řízení (*external locus of control*) – věří, že jejich schopnosti a chování nijak jejich život neovlivňují. *Škála: I-E Rotter.*

Odměny a tresty – *sociální charakter* (uznání, pochvala, opovržení, odmítnutí). Jejich hodnota není spojena se žádnou z primárních potřeb – pro jejich korekční význam se lidé nejprve musí naučit *sociální normy a hodnoty společnosti*.

Sociální učení je předpokladem úspěšného vývoje.

Poznání pravidel vyhovuje dětské potřebě orientace, protože přináší jistotu a potvrzuje předvídatelnost situací. Paradoxně – „volná výchova“ má na dítě negativní vliv a vede k úzkosti.

Učení nápodobou – přejímá vzorce chování, které pozoruje u druhých.

Učení na základě identifikace – ztotožnění s nějakým člověkem, přejímání jeho názorů a postojů (Plháková, 2020, Vágnerová, 2016).

Doporučená literatura

PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha, Academia: 2020 ISBN 978-80-200-1499-3.

KOUKOLÍK, F. *Mozek a jeho duše*. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-069-1.

VÁGNEROVÁ, M. *Obecná psychologie: Dílčí aspekty lidské psychiky a jejich orgánový základ*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3268-1.

GLEITMAN, H., FRIDLUND, A.J. & REISBERG, D. *Psychology*. New York, W.W. Norton & Company, 1999. ISBN 0-393-97364-6.

Doporučená literatura

Literatura:

- ADLER, A. *Smysl života*. Praha: Práh, 1995. ISBN 978-80-858-0934-6.
- ATKINSON, R.L. et al. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7178-640-3.
- DRAPELA, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997. ISBN 978-80-262-0040-6.
- FRANKL, V.E. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta, 1994. ISBN 978-80-85319-63-2.
- FREUD, S. *Výklad snů*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1994. ISBN 978-80-86559-16-5.
- FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Aurora, 1997. ISBN 978-80-85974-18-5.
- HORNEYOVÁ, K. *Neuróza a lidský růst. Zápas o seberealizaci*. Praha: Triton, 2000. ISBN-10: 80-7205-715-4,
- HŘEBÍČKOVÁ, M. *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3380-7.
- JUNG, C.G. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0480-7.
- LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. ISBN 978-80-247-1284-0.
- MASLOW, A.H. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954. ISBN-13: 978-07-619-0105-1.
- PIAGET, J. *Psychologie inteligence*. Praha: Portál, 1999. 164 s. ISBN 80-7178-309-9.
- PRAŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. 2. vydání. Praha: Portál. 2009. ISBN 978-80-7367-558-5.
- ROGERS, C.R. *Způsob bytí*. Praha: Portál, 1998. ISBN 978-80-7178-233-5.
- RUNKEL, P.J., MCGRATH, J.E. *Research on Human Behavior*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972. ISBN neuvedeno.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7367-124-7.